

3. Демидко С. Ю. Звіт про результати польових досліджень Хмельницької охоронної археологічної експедиції в 1997 р. *Науковий архів Хмельницького обласного краєзнавчого музею*. 1997. Спр. 1997/105.

4. Сецинский Е. И. Археологическая карта Подольской губернии. *Труды XI-го археологического съезда в Киеве*. Москва : Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля, 1901. С. 197–354.

5. Реєстр нових археологічних пам'яток, відкритих в Україні у 1998–1999 р. *Археологічні відкриття в Україні 1998–1999*. Київ, 1999. 31. С. 217.

6. Гуцал А. Ф., Якубовський В. І., Михальчишин І. С. Археологічна спадщина Хмельницької області. Чернігів : РВК«Деснянська правда». 2011. 176 с.

7. Якубовський В. І. Звіт Хмельницької обласної дитячої туристської станції за 1971. *Науковий архів інституту археології НАН України*. Спр. 1971/60. 1971.

8. Михальчишин І. С. Звіт про археологічні розвідки на території Хмельницької області в 2006 р. *Науковий архів Відділу охорони пам'яток історії та культури у Хмельницькій області*.

9. Захар'єв В. А. «Ploskyrof urbs munita», або історія укріплень Плоскирова та їхніх досліджень : дослідження. Хмельницький : Стрихар А. М., 2021. 116 с.

Кулеш Г. С.

*Житомирський державний університет
імені Івана Франка*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК РАНЬОГО ПАЛЕОЛІТУ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті подається сучасний стан та результати археологічних досліджень раннього палеоліту на території України впродовж ХХІ ст.

Ключові слова: *ранній палеоліт в Україні, чоппери, рубила, галечні знаряддя, ашельська епоха.*

Для з'ясування проблеми появи найдавніших людей на теренах сучасної України важливе місце відіграють археологічні дослідження. Впродовж ХХ століття було виявлено ряд пам'яток, які свідчили про появу перших людських колективів на теренах сучасної України ще в ранньому палеоліті. Дослідження П. Борисковського, О. Формозова, О. Черниша, В. Гладіліна та інших дозволили уявити матеріальну культуру архантропів, простежити шляхи проникнення їх в Центральну та Східну Європу, вивчити первинні технології обробки каменю. Археологічні матеріали з таких пам'яток як Королеве, Лука-Врублівецька, Житомирська стоянка, Амвросіївка та ін. відносять до ашельської епохи.

Впродовж перших десятиліть ХХІ ст. були виявлені нові пам'ятки з матеріалами ранньопалеолітичного часу, а також більш масштабно продовжені дослідження вже відомих місцезнаходжень.

Мабуть найбільшим науковим відкриттям останнього десятиліття є ранньопалеолітична стоянка біля смт. Меджибіж Летичівського району Хмельницької області. Систематичні археологічні дослідження розпочалися у 2008 р. Їх здійснює Меджибізьська палеолітична (з 2013 р. – Нижньопалеолітична) експедиція Інституту археології України під керівництвом В. Степанчука та С. Рижова, при підтримці Державного історико-культурного заповідника «Межибіж».

Вперше матеріали раннього палеоліту на місцезнаходженні біля Меджибожа виявив В. Пясецький, а постійні розкопки пам'ятки розпочалися з 2009 р. Тоді було закладено розкоп 23 м². В процесі досліджень були виявлені поодинокі крем'яні гальки, їх фрагменти, знахідки із інших порід каменю зі слідами обробки. Були виділені два комплекси знахідок – основний і «давній». Артефакти із основного комплексу в основному виготовлені із зеленкувато-коричневого тонкозернистого кременя. Серед асортименту – вироби на основі крем'яної гальки, нуклеусоподібні вироби, фрагменти з ретушшю та лусочки [4, с. 5–9].

Знахідки, віднесені до «давнього» комплексу були розміщені стратиграфічно нижче основного комплексу. Вони представлені крем'яними гальками з ознаками оббивки, розщепленими гальками, відколами та окремими ретушованими виробами. Разом з вказаними знахідками виявлені кістки тварин зі слідами кам'яних знарядь.

Вивчаючи матеріали з пам'ятки біля Меджибожа та геологічні умови їх залягання, дослідники дійшли висновку що це єдине в Україні місцезнаходження середньоплейстоценової доби, матеріали з якого мають аналоги в галькових індустріях раннього палеоліту, зокрема олдувайської індустрії. Приблизне датування ранніх прошарків пам'ятки – 400 тис. років тому [4, с. 10–11].

Отже, палеолітичну стоянку Меджибіж слід розглядати як одне з перших поселень людини роду Номо на теренах України, а її дослідження має важливе значення для реконструкцій шляхів міграцій найдавніших людей та подальших досліджень ранніх етапів освоєння рівнинних просторів на схід від Карпат на початку середнього плейстоцену, тобто близько 400 тис. років тому.

Ще однією ранньопалеолітичною пам'яткою, виявленою ще в 1968 році є стоянка Малий Раковець IV на Закарпатті. Вона розташована на висоті 425 м над рівнем р. Тиса на східних схилах Вигор-

лат-Гутинської вулканічної гряди українських Карпат. Пам'ятку в різні роки досліджували В. Гладілін, В. Ситливий, Ю. Кухарчук. Зокрема в 2006 р. були проведені палеогеологічні дослідження відкладень основного розкопу Малого Раковця IV. В процесі досліджень на стоянці виділено вісім культурно-хронологічних горизонти, серед них – 5, 6, 7 містили матеріали нижнього палеоліту. Всього на площі розкопу площею 208 м² зібрано близько шести тисяч артефактів [3, с. 60].

Культурно-хронологічний комплекс 5–7 горизонтів містив знахідки із обсидіану. Вони відрізняються за ступенем збереження поверхні. Їх всього 31 зразок і вони не складають однорідних типологічних груп. Але дослідження пам'ятки триває [3, с. 70].

Всього у вказаній місцевості було виявлено сім пунктів з ашельсько-мустьєрськими матеріалами. В 90-х рр. XX ст. є стоянка Великий Шолес. Її дослідження продовжувались у 2014 р. С. Рижовим, П. Левчуком і С. Кармазенком Під час комплексних археологічних і палеогеографічних досліджень плейстоценових і пліоценових відкладів було зібрано археологічну колекцію, яку, із врахуванням техніко-типологічних характеристик, ступеня збереженості та умов залягання зібраного матеріалу, можна віднести до нижньопалеолітичних галечних індустрій.

Так з площі розкопу 24 м² було зібрано 276 предметів – природної гальки – 30, нуклеусоподібних виробів уламків – 40, нуклеусів – 43, відщепів – 11, відщепів зі слідами використання – 9, гальки зі слідами обробки – 39, відбійників – 70, чоперів – 12, багатогранників – 1, нуклесоподібних знарядь – 3, знарядь з шипом – 4, клиноподібних – 2, скребла на відщепі – 1, скребачки – 2, зубчасто-виїмчастих – 2, проколка – 1, ковадла – 2 та ін. [1, с. 168–170].

Однак, для з'ясування більш детальної стратиграфічної послідовності і умов накопичення археологічного матеріалу дана пам'ятка потребує подальших комплексних палеогеографічних і археологічних досліджень.

Ще одна пам'ятка ашельського часу розташована на Волині. Це стоянка Співак I. Стоянка розташована на високій верхній терасі р. Гнилий Ріг біля с. Білошани Ізяславського району Хмельницької області Виявлена вона була у 1997 р., з того часу тривають її дослідження, які розпочали Ю. Колосов та В. Гладілін. Вони перші і визначили належність крем'яного інвентарю зі стоянки до ашельської індустрії [2, с. 4].

Практично вся територія останця, на якому розташовано Співак I, містить матеріали палеолітичного часу, серед них і ашельські. На площі розкопу 220 м² було зібрано близько 1300 різних крем'яних виробів із напівпрозорого кременю темно-сірого кольору зі слідами обробки. Тут представлені галечні знаряддя: чоппери п'яточного типу, рубила, зроблені із спеціально підібраних по формі желваках мигдалеподібної та овальної форми, клівери або колуни, гостроконечники під трикутної форми зі скошеною або прямою основою [2, с. 5–6].

Вивчення зразків крем'яних знарядь і стоянки Співак I дозволило дослідникам простежити зв'язок стоянки з ашельськими комплексами Центральної Європи та середземноморського регіону. Це може свідчити про шляхи розселення людства в ранньому палеоліті по території Східної Європи.

Таким чином, завдяки новим важливим відкриттям у західних регіонах України нових стоянок періоду раннього палеоліту та їх системним археологічним дослідженням, порівнянням отриманих матеріалів, ми можемо отримала інформацію про напрямки міграцій архантропів в Центральну та Східну Європу, поширення ашельської індустрії обробки каменю, реконструювати спосіб життя первісних людських колективів на теренах сучасної України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Матвіїшина Ж., Рижов С., Кармазенко С. Великий Шолес – нове місцезнаходження нижнього палеоліту на Закарпатті (результати палеопедологічних та археологічних досліджень). *Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій: Зб. наук. праць* Львів: ЛНУ ім. І. Франка. 2016. С. 158–173.

2. Романчук А. Н., Черняков И. Т. Ашельская стоянка Спивак-I на Волини. *Карпатика. Давня та середньовічна історія Карпато-Дунайського ареалу*. Ужгород, 2006. Вип. 34. С. 4–20.

3. Рыжов С. Н., Матвишина Ж. Н., Пудовкина А. С., Левчук П. А. Стратиграфическое и планиграфическое исследование палеолитической стоянки Малый Раковец IV на Закарпатье. *Vita antiqua*. 2009. № 7–8, С. 60–71.

4. Степанчук В. М., Рижов С. М., Погорілець О. Г. Меджибіж: нижньопалеолітична пам'ятка на схід від Карпат. *Археологія*. 2012. № 4. С. 5–12.